

COROMINES, FILÒLEG

Amb la mort de Joan Coromines ha desaparegut un autèntic gegant de la filologia romànica, capaç de recórrer tots els camps de la lingüística tradicional —l'etimologia, la lexicografia, la toponímia, l'onomàstica, la gramàtica històrica, la dialectologia, la història de la llengua, la normativa...— i alhora capaç de dur a terme una edició crítica d'un text llatí clàssic,¹ d'un text castellà, occità o català medieval (recordem el *Libro de Buen Amor*, de la Gredos; les obres de Guillem de Cervera i Cerverí de Girona a les quals em referiré més endavant, i les edicions, en col·laboració, de les *Vides de sants rosselloneses* i de *Lo llibre de les dones* d'Eiximenis, a part d'altres obres menors)² o d'un text contemporani (les obres completes de Pere Coromines, tant en català com en castellà) o fins i tot un estudi de literatura antiga o de literatura contemporània (sobre el *Tirant lo Blanc*, Eiximenis o l'epistolari entre Unamuno i Pere Coromines, estudiat amb una minuciositat i un coneixement de la bibliografia sorprenents).³

En l'època de l'especialització, dels treballs en equip, de les xarxes informàtiques i dels projectes d'abast internacional, meravella que encara pogués haver-hi algú que ho sabés tot de tot en qüestions de filologia, que es mogué amb desimboltura a través de totes les llengües romàniques i que tingués coneixements de tantes altres llengües —des del sànscrit, el grec o el llatí fins al famós sorotàptic o a l'àrab—, i que fos autor no solament d'un bon nombre d'articles i de llibres erudits, sinó d'obres de síntesi extenses i importants com el diccionari etimològic castellà, el diccionari etimològic català o l'*Onomasticon Cataloniae*, cada una de les quals hauria exigit —en condicions normals i tractant-se d'una altra persona— la vida sencera de tot un equip d'investigadors.⁴

I meravella encara més que Coromines s'interessés tant per la literatura catalana. Ha estat prou remarcat que al *Diccionari etimològic i complementari* fa sovint al·lusions favorables o

1. Recordem que, per devoció filial, Joan Coromines establí el text crític de les *Comèdies* de Terenci i en revisà i en part enllestí la traducció a la Fundació Bernat Metge (1936-1960). Més sorprenent encara és que, fidel a la promesa feta igualment al seu pare, el 1960 enllestí la traducció, a partir del sànscrit i després d'una consulta de múltiples edicions i traduccions en diverses llengües, de *Vikramórvaç i Úrvaç donada en premi de l'heroisme*, de Kalidassa, aparegut el 1970 a la «Biblioteca Raixa» de l'editorial Moll, en el centenari del naixement de Pere Coromines.

2. Tan importants com les *Homilies d'Organyà* (a les quals em referiré més endavant) o com les *Llegendes rimades de la Bíblia de Sevilla* (incloses a *Lleures i converses d'un filòleg*, Barcelona, 1971).

3. L'epistolari Unamuno-Coromines fou publicat al *Bulletin Hispanique* el 1959-1960 i reprès —en francès i amb noves notes en castellà— a l'*Obra completa en castellano* de Pere Coromines (Madrid, 1975), p. 407-469. Les *Obres completes* en català de Pere Coromines (Barcelona, 1972) duen unes extenses «Notes biogràfiques i bibliogràfiques» de Pere Coromines redactades pel seu fill (p. 31-72).

4. Per a la biobibliografia de Joan Coromines, vegeu sobretot el pròleg de Max Cahner a Joan COROMINES, *Entre dos llenguatges*, vol. 1, Barcelona 1976, p. v-xxiii, i el volum d'homenatge *Joan Coromines. 90 anys*, Pineda de Mar - Barcelona, 1995.

desfavorables a poetes i a prosistes,⁵ i fins i tot arriba a posar-hi alguna mostra de poesia pròpia, com uns versos en honor de la seva muller Bàrbara, traspassada el 1981.⁶ Tinc la impressió que s'aplicava una mica a ell mateix les paraules sobre Fabra que digué a París el 1968:

Però de vegades hi ha hagut una tendència errada a disminuir la seva capacitat en el camp de la literatura i de les ciències humanes; i, abans d'entrar pròpiament en el meu tema, val la pena que ens aturem sobre un punt tan important. Amb horror vaig llegir fa catorze anys aquesta frase referent a Fabra, en un prefaci escrit per un il·lustre crític català [Carles Riba]: «no crec que la seva curiositat literària hagués mai passat gaire de la mesura mínima exigible en l'honnête homme» (2a edició del *Diccionari general*, pàgina XIV).

Doncs bé: això és un error enorme, és una afirmació d'una falsedat radical, i més sorprenent encara en la ploma d'un home il·lustre que l'hauria hagut de conèixer millor. Però aquest home era un poeta —de molta força, i que volia per damunt de tot ser un gran poeta— i proud sabem que sovint és perillós de mostrar a un poeta tot el que hom pensa de la poesia d'un cert nombre de poetes. *Oh genus irritabile vatum!* El cas és que Fabra devia témer la irritabilitat del seu col·lega; i no solament no era home de fer badades, sinó que bé ens podem permetre de dir que, quan calia, no deixava de recórrer a una honesta astúcia. I així degué creure prudent de presentar-se al seu col·lega com a menys interessat, i menys al corrent en literatura, que no ho era en realitat.⁷

La meua relació amb Joan Coromines va començar fa moltíssim temps, durant l'època dels meus estudis de batxillerat, quan vaig llegir amb molt de profit l'opuscle *El que s'ha de saber de la llengua catalana*, adaptat al català per l'editorial Moll el 1954 i reeditat sovint, malgrat els entrebancs que hi va posar alguna autoritat de Barcelona.⁸ Més endavant, durant els meus estudis universitaris, per a un treball que ens havia encarregat el doctor Antoni M. Badia i Margarit, vaig haver de repassar —juntament amb tres companyes de curs— els quatre densos volums del diccionari etimològic castellà de l'editorial Gredos (1954-1957) per extreure'n els catalanismes, que Coromines tenia un gran interès a remarcar (d'una manera a vegades excessiva, segons l'opinió d'altres estudiosos). Aquella mateixa època vaig tenir ocasió de conèixer, a la Biblioteca de Catalunya, entre altres treballs de Coromines, la severa crítica que havia dedicat a les gramàtiques històriques dels meus mestres Francesc de B. Moll i Antoni M. Badia i Margarit (més endavant reproduïda al llibre *Lleures i converses d'un filòleg*),⁹ i a l'Institut d'Estudis Catalans vaig aconseguir la col·lecció sencera dels *Estudis Romànics*, dirigits

5. Cf. Narcís GAROLERA, *Coromines i els escriptors*, al volum col·lectiu *Joan Coromines. 90 anys*, p. 99-100.

6. Cf. Joan SOLA, *Joan Coromines, la memòria d'aquesta terra*, al *Joan Coromines. 90 anys*, p. 87. Vegeu també Joan COROMINES, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, vol. IX, p. 188, s. *capvespral*.

7. Joan COROMINES, *Pompeu Fabra, lingüista*, al volum col·lectiu *8 conferències sobre Catalunya*, Barcelona, 1971, p. 14 (vegeu les p. 14-17).

8. Cf. el meu llibre *Els intel·lectuals mallorquins davant el franquisme*, Barcelona, 1992, p. 294. Un fragment d'aquest llibre fou inclòs al *Libro blanco de Cataluña*, adreçat a les Nacions Unides i publicat a Buenos Aires per les Ediciones de la Revista Catalunya el 1956. Coromines hi té el capítol IV, «El idioma catalán», p. 30-38, amb la indicació —errònia— «Del libro: *El que cal saber del idioma catalá [sic]*».

9. Inicialment, Coromines havia pretès publicar-ne una primera versió, molt més extensa i més dura, als *Estudis Romànics*, que no fou acceptada pel seu director. Les «Indicacions bibliogràfiques» del primer volum del *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* diuen encara, per un lapsus ben curiós, en esmentar la gramàtica històrica de Moll: «d'aquesta obra i la paral·lela de Badia Margarit, veg. la meua anàlisi publ a *EstRamon*, B., 1995 i reproduïda a *Lleures*, C. B., 1971».

per R. Aramón i Serra, on també hi havia alguna contribució de Coromines que em va impressionar pels coneixements, la intuïció i la independència de criteri que demostrava.¹⁰

L'home Coromines, però, era una persona llunyana, en aquells moments professor als Estats Units, del qual s'explicaven anècdotes saboroses i que, pel que semblava, no era gaire benvist ni pels seus col·legues catalans ni pels seus col·legues americans, que el consideraven massa individualista i massa fet a la seva. Aviat vaig tenir ocasió de posar-m'hi directament en contacte. Cap al 1965, quan es preparava el Congrés de Cultura Catalana clandestí, vaig haver de reunir un ampli dossier sobre els estudis de català i de literatura catalana a l'estranger (que més endavant va servir de base a Xavier Barral i Altet per al seu llibret *L'ensenyament del català a Europa i Amèrica del Nord*, aparegut a Barcelona el 1971) i, com és lògic, vaig escriure a un bon nombre de professors d'arreu del món, entre els quals es trobava, naturalment, Joan Coromines. Al cap de poc temps en vaig rebre una carta de moltes pàgines ben atapeïdes, plena d'entusiasme, en la qual m'explicava fil per randa les seves vicissituds i les dels deixebles que havia anat engrescant a treballar sobre temes catalans; recordo molt bé que em va fer gràcia que m'hi digués que em contestava especialment a causa del meu origen mallorquí, atesa la simpatia que ell sentia envers Mallorca.

Més endavant, quan Coromines ja havia tornat a Catalunya i s'havia instal·lat a Pineda, vaig tenir l'avinentsa de passar tot un dia a casa seva, juntament amb Víctor Hurtado i el pare Marc Taxonera, de Montserrat. Llavors Coromines havia encetat el diccionari etimològic català i cercava recursos per tirar-lo endavant i per editar-lo, i va considerar oportú de dedicar-nos moltes hores d'un temps del qual, en general, era més aviat avar, conscient que no podia perdre ni un minut si volia enllestir els seus projectes (uns projectes que tots coneixíem a través de l'*homenot* que li havia dedicat Josep Pla, redactat sens dubte a partir d'uns apunts de Coromines mateix, i que consideràvem impossibles de dur a terme). Aquelles hores, compartides sense neguit i amb un animat dinar entremig, em van permetre d'apropar-me al Coromines de debò, un lingüista d'una talla incomparable, però alhora un català de pedra picada i una persona profundament humana, enamorat del seu pare i amic i admirador de Pompeu Fabra i del meu mestre en tantes coses Josep M. de Casacuberta. Tota la vida tindrè un record extraordinari d'aquella trobada, plena de calidesa i de cordialitat. La vitalitat de Coromines, ja jubilat, em va colpir tant, que vaig comentar a la seva muller que em sobtava que conservés una memòria tan excellent. Ella em va respondre tot seguit: «Sí, però no recorda les coses d'ara.»

D'aleshores ençà, la meua relació directa amb Coromines no fou gaire freqüent, tot i que vaig aconseguir que l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, de la qual jo era secretari, l'elegís membre d'honor el 1979, al Col·loqui d'Andorra, en el qual Coromines féu una conferència memorable (durant una sessió que tingué lloc a l'Institut d'Estudis Catalans, en aquesta mateixa sala). Més endavant, vaig posar en marxa, amb l'acord de la Junta de Govern de l'AILLC i amb l'amable complicitat de Joseph Gulsoy, una miscel·lània en honor de Coromines, que calgué paralitzar perquè l'interessat només desitjava homenatges procedents dels seus mestres, aleshores traspassats o si més no jubilats del tot (val a dir que tampoc no va acceptar l'homenatge que se li va tributar amb motiu dels noranta anys a Pineda, al qual no va assistir, ni va veure amb bons ulls el volum que uns amics de bona fe li dedicaren en aquella efemèride, algunes pàgines del qual van arribar a indignar-lo).

10. Em refereixo a «Algunes lleis fonètiques catalanes no observades fins ara», *Estudis Romànics*, III (1951-1952), p. 201-230, reproduït a *Lleures i converses d'un filòleg*, p. 183-216.

Tanmateix, la meua amistat amb els responsables de Curial —Max Cahner, Teresa Lloret i Carmina Garcia sobretot— i amb els col·laboradors més fidels de Joan Coromines —Joseph Gulsoy, Philip D. Rasico i Joan Ferrer especialment— m'ha donat l'oportunitat única de seguir fil per randa les vicissituds de la redacció i l'edició del diccionari etimològic català, de l'*Onomasticon Cataloniae* i d'altres volums que Coromines ha anat publicant successivament, complint fins al final tot el programa que s'havia proposat —i que molts havíem cregut irrealitzable—, llevat de la gramàtica històrica, de la qual tant ell com el seu deixeble Gulsoy han redactat, amb tot, capítols molt valuosos, a part dels múltiples tasts que se'n poden espigolar a les diverses obres de síntesi. Aquest període abasta des del 1974 fins ara, començant per l'edició dels tres volums de *Diaris i records* de Pere Coromines, a cura de Max Cahner i de Joan Coromines mateix (1974-1975); continuant pel recull *Entre dos llenguatges*, en tres volums, on Coromines aplegà importants treballs coneguts i altres d'inèdits, entre els quals una acurada edició de *Les homilies d'Organyà*, feta en col·laboració amb Joseph Gulsoy,¹¹ i unes notes sobre prosificacions de suposats poemes didàctics en el *Llibre de les dones* d'Eiximenis (1976-1977),¹² i culminant en els nou volums del *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (1980-1991; hi falta encara un volum d'índexs i de suplement) i en els cinc volums apareguts fins ara de l'*Onomasticon Cataloniae* (1989-1996), el primer volum del qual, dedicat a l'onomàstica antiga de les Balears i redactat fonamentalment per Josep Mascaró Passarius, havia d'aparèixer en un primer moment com una obra autònoma, dins la col·lecció «Textos i Estudis de Cultura Catalana», coeditada per Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Entremig s'hi afegiren, encara, *El parlar de la Vall d'Aran. Gramàtica, diccionari i estudis lexicals sobre el gascó*, fruit tardà de la tesi doctoral de Coromines, aparegut sense cap mena de pròleg ni d'explicació (1990); els dos volums de *Lírica* de Cerverí de Girona (1988), en col·laboració amb B. Sitarz-Fitzpatrick, i el volum de *Versos proverbials* de Guillem de Cervera (1991), en el qual Coromines veu, a diferència de Martí de Riquer, un poeta diferent de Cerverí. Les anècdotes d'aquests vint-i-tres anys omplirien moltes i divertides pàgines, que ara no és el cas d'encetar.

Joan Coromines ha estat un gran treballador i un gran savi, i el balanç global de la seva producció és àmpliament positiu. Un amic meu, no gaire addicte a Coromines, deia que ben sovint calia treure's el barret en llegir el diccionari etimològic català i veure resolt l'origen d'alguna paraula de la qual altres estudiosos no havien trobat mai el desllorigador, i no cal dubtar que els diccionaris i l'*Onomasticon* seran per sempre més un punt de referència ineludible. Afortunadament, però, Coromines era un home, no un déu, i les seves opinions són, com les de tothom, revisables i perfectibles. El seu mètode de treball no era sempre el més adequat —les picaralles erudites que va tenir amb altres gegants de la filologia, com Martí de Riquer¹³ o

11. Aquesta edició fou publicada també a part, amb una introducció de Jordi Bruguera, al volum *Homilies d'Organyà*. Edició facsímil del manuscrit núm. 289 de la Biblioteca de Catalunya («Llibres del Mil·lenni», núm. 1, Barcelona, 1989).

12. Aquestes notes foren complementades per l'article «Altres fragments de poemes d'Eiximenis deixats en les seues obres en prosa», a Antoni FERRANDO (cur.), *Miscel·lània Sanchis Guarnier*, vol. 1, València-Barcelona, 1992, p. 461-466.

13. Coromines tenia una especial aversió contra Martí de Riquer, que considerava «traïdor» a Catalunya, mentre que, en canvi, no hi considerava Josep Pla, que, com és prou sabut, havia col·laborat amb els serveis d'informació muntats per Cambó a França i a Itàlia durant la Guerra Civil (vegeu, per exemple, el discurs del tot inadequat que va pronunciar el 18 d'abril de 1980 amb motiu del lliurament de la Medalla d'Or de la Generalitat, amb clares al·lusions a Ri-

Germà Colón,¹⁴ ho demostren prou—; el seu estil polèmic prolix, subjectiu i desordenat (Baldinger diu, en alemany, *unnütz*) es diferenciava prou, al dir de Kurt Baldinger, de l'estil concís, objectiu i disciplinat del *Französisches Etymologisches Wörterbuch* de Walter von Wartburg,¹⁵ no acostumava a estar al corrent de la bibliografia o molts cops no la citava de primera mà o escrivia de memòria—l'*Onomasticon*, per posar només un exemple, desconeix gairebé del tot els nombrosíssims estudis recents d'història antiga i medieval i d'història local—, i el to amb què redactava els seus articles irritava sovint —moltes vegades amb raó— els seus col·legues, que se sentien tractats injustament o mal interpretats (recordo, per parlar només d'amics morts, la tristesa de Francesc de B. Moll en veure com tant mossèn Antoni M. Alcover com ell mateix eren bescantats un cop i un altre al diccionari etimològic català,¹⁶ o la ira de Georges Straka en trobar-s'hi acusat de nazi, quan en realitat havia sofert les penalitats d'un camp de concentració, i en constatar que mestres venerats de la lingüística romànica hi eren objecte dels blames de Coromines).¹⁷

Ara, en tot cas, no és el moment d'insistir en aquests aspectes discutibles, sinó el d'enlitar la memòria d'un dels homes que han treballat més i millor en pro de la llengua catalana i d'un patriota que no ha amagat mai els seus sentiments, encara que això el duqués a l'exili o li costés la pèrdua d'una càtedra o una presó momentània. Com a mostra de la seva prosa compromesa i entusiasta, m'agradaria recordar la conferència «La unitat de la llengua com a fet científic», adreçada a valencians i «compatriotes tots», al començament de la qual Coromines no sabia desfer-se «d'una estranya emoció. Estranya perquè es tracta de parlar de coses simples, fàcils d'estar-hi d'acord, repassades i rumiades devotament en tots els dies d'una vida no pas curta. És que us he de parlar per comanda de la ciència i de la terra nostra, i ¿qui no s'estremeix quan li toca alçar, a ell, tals estendards?»¹⁸

Coromines era persistent en les seves teories i molt difícil de convèncer. El cert és, però, que també sabia rectificar, quan considerava evident que s'havia equivocat. Al volum v de l'*Onomasticon* hi ha un cas ben clar. A Mallorca, tothom sap que el poble de Llorito —anomenat oficialment Lloret de Vistalegre— deu el nom a un santuari relativament modern de la Mare de Déu de Loreto. Amb tot, Mascaró Passarius, d'origen menorquí i no gaire eru-

quer —no esmentat nominalment, però del qual es diu que «no hauria de tenir perdó de Catalunya»— i a Pla (*Joan Coromines. 90 anys*, p. 119-120). L'explicació que hi trobo és que tant Riquer com Coromines havien pertangut en un moment determinat al grup nacionalista Estat Català, del qual Riquer se separà en passar-se a la zona «nacional» i lluitar al Terç de Requetès de la Mare de Déu de Montserrat. D'altra banda, segons que dona a entendre Coromines al discurs esmentat, en la seva ingenuïtat va pretendre que la Universitat de Barcelona li donés una càtedra de català el 1952, i Martí de Riquer li va aconsellar que deixés la Universitat de Chicago i es presentés —com era preceptiu en aquell moment— a oposicions a Madrid, cosa que Coromines ni entengué ni acceptà. Riquer ha mantingut sempre un silenci elegant davant els exabruptes de Coromines, tot i que en algun cas li ha replicat amb contundència sobre aspectes del *Libro de buen amor* o sobre la identificació entre Cerverí de Girona i Guillem de Cervera.

14. Vegeu el llibre de Germà COLÓN, *Estudis de filologia catalana i romànica*, València-Barcelona, 1997.

15. Kurt BALDINGER, «Kritische Würdigung des neuen katalanischen etymologischen Wörterbuches von Joan Coromines», *Zeitschrift für Katalanistik*, vol. III (1990), p. 131-132 (vegeu l'article sencer, p. 130-136).

16. Cf. el meu llibre *Els intel·lectuals mallorquins davant el franquisme*, p. 253-254.

17. Vegeu Georges STRAKA, *Consultant el Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana. Notes de lectura*, a *Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit*, vol. II, Barcelona, 1984, p. 5-19, i *En marge de quelques articles du Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, a *La Corona d'Aragó i les llengües romàniques. Miscel·lània d'homenatge per a Germà Colón*, Tübingen, 1989, p. 453-462.

18. Dins el volum col·lectiu *Els Països Catalans: un debat obert*, València, 1984, p. 87 (la conferència sencera ocupa les p. 87-94).

dit, no se'n va assabentar, i Coromines va muntar, al volum I de l'*Onomasticon*, una etimologia de Llorito que venia del mossàrab, un dels seus comodins més útils i més gratuïts. Després s'adonà, a través d'un llibre de l'arxiduc Lluís Salvador, que ell considerava «tan ben informat», de l'existència del convent de Nostra Senyora de Loreto i afirmà que, tot i que «l'origen mossàrab és perfectament sostenible», «cal [...] rectificar: no és mossàrab».¹⁹ En aquest mateix volum, en canvi, es ratifica en les seves teories sobre la doble autoria del *Tirant lo Blanc*, sense deixar-se convèncer per «les teories imaginatives que publicà, en els seus últims anys, Joan Fuster sobre autors múltiples de la fraudulenta "continuació" del *Tirant*». Ben al contrari, assegura: «Les conclusions del meu assaig de *LleuresC.*, p. 363-80, continuen vàlides, i no s'hi ha publicat objecció seriosa.»²⁰

Voldria acabar aquestes notes d'urgència precisant que, contra el que alguns acostumen a dir, Joan Coromines no ha estat mai marginat entre nosaltres.²¹ Ben al contrari, quan encara era a Amèrica ja va rebre ajuts d'Òmnium Cultural, i més endavant ha trobat sempre mecenes per a les seves activitats, del sector privat —que li ha donat suports i premis importants—, de la Generalitat —que li ha concedit els màxims guardons, que li ha proporcionat ajudants i que ha subvencionat generosament l'edició d'algunes de les seves obres—, dels ajuntaments de Barcelona i de Pineda i fins i tot del Govern central, que han reconegut la vàlua de la seva producció científica. I malgrat el seu aïllament, primer a Amèrica i després a Pineda, s'ha convertit en un autèntic home públic, admirat per tothom i objecte d'atencions ben merescudes a la premsa i a la televisió. Diria que des de Pompeu Fabra cap altre lingüista no havia arribat tan amunt, amb la diferència que Fabra va morir en un trist exili i no va aconseguir el reconeixement popular que li era degut fins molt més endavant.

La Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans fa bé d'adherir-se als homenatges que s'han retut arreu a Joan Coromines. I estic segur que, si Coromines pogués fer-se present entre nosaltres, s'alegraria ben de cor d'aquest acte, ell que apreciava tant l'Institut, «aquesta institució de la nostra alta cultura» de la qual el seu pare fou un dels membres fundadors i que Joan Coromines mateix considerava «una de les creacions més grans, més durables i més fructíferes de Prat de la Riba» i «un bell far que Catalunya ja no deixarà mai de projectar envers la ciència de tot el món».²²

Josep Massot i Muntaner
Vicepresident de la Societat Catalana
de Llengua i Literatura

19. *Onomasticon Cataloniae*, vol. v, p. 100.

20. *Onomasticon Cataloniae*, vol. v, p. 366. El cert és que els estudis tirantians han avançat molt des de l'aparició de l'estudi de Coromines sobre Joanot Martorell i Martí J. de Galba.

21. No cal dir que sí que va ser marginat per les autoritats franquistes, en un moment en què la cultura catalana era perseguida o simplement tolerada, i que el seu exili va representar un gran entrebanc per al seu futur científic i per al magisteri que hauria pogut continuar exercint a Barcelona i a tot Catalunya. No es pot negar tampoc que el caràcter difícil de Joan Coromines el dugué sovint a topiar amb altres persones de caràcter igualment difícil i complicà la seva bona relació amb la Secció Filològica de l'Institut —la dinàmica del qual és basada per força en un consens i una acceptació de les decisions preses per la majoria, encara que l'un o l'altre no hi estigui del tot o gens d'acord.

22. Joan COROMINES, *Notes biogràfiques i bibliogràfiques*, a Pere COROMINES, *Obres completes*, p. 50-51.